

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TRÆK
AF TORVEHANDELENS
HISTORIE

HAANDVÆRKBANKEN I KJØBENHAVN
AKTIESELSKAB

1959

TRÆK
AF TORVEHANDELENS
HISTORIE

HAANDVÆRKERBANKEN I KJØBENHAVN

AKTIESELSKAB

1959

FORORD

DEN 23. MAJ 1896 aabnede Haandværkerbanken et kontor paa Københavns Kvægtorv med en ugentlig expeditionsdag. Det var ment som en service til bankens mange kunder blandt slagtere og kreaturkommissionærer, og denne haandsrækning var sikkert medvirkende til, at banken et aars tid senere oprettede Vesterbro Afdeling, under hvilken Kvægtorvskontoret kom til at sortere i en aarrække.

I maj 1934 – kort tid efter at Kødbyen var blevet indviet – blev Kvægtorvskontoret en rigtig bankfilial med fuld expeditionstid, kaldet Kødby Afdeling.

Haandværkerbankens tilknytning til de erhverv, der har taget sig af byens kødforsyning, er saaledes af gammel dato, og vi har derfor fundet det naturligt at markere Kødby Afdelings 25 aars jubilæum med udsendelsen af dette lille skrift.

Vi har bedt to af vore medarbejdere om at skrive nogle træk af torvehandelens historie, dels baseret paa de kilder, der foreligger i bøger og paa museer, dels ud fra personlige erindringer.

Bankbestyrer E. Jensen, der efter 50 aars virke i banken for et par aar siden fratraadte sin stilling som bestyrer af vor Vesterbro Afdeling, og som i en stor

del af sin tid i banken har haft med kvægtorvskunderne at gøre, har taget sig af det historiske tilbageblik i det længste afsnit:

Fra byens ældste torv til Kødbyen,

medens kasserer A. Schmidt, der nu er kasserer paa vor Vibenshus Afdeling, men som i mange aar gjorde tjeneste paa Kvægtorvskontoret, har skrevet:

En torvedag i tyverne.

Bankbestyrer V. Sejersen, der siden 1938 har ledet Kødby Afdeling, har staaet os bi med fremskaffelse af billedmaterialet.

Endvidere vil vi gerne bringe Kjøbenhavns Slagterlaug vor bedste tak for tilladelse til at gengive laugets ældste segl (paa omslaget og titelbladet) og nogle af billederne i det jubilæumsskrift, som lauget udgav i anledning af 500 aars jubilæet i 1951.

København i maj 1959

DIREKTIONEN

FRA BYENS ÆLDSTE TORV TIL KØDBYEN

af E. JENSEN

LIGE SAA LÆNGE København har eksisteret, har byens styrelse haft et eller andet torveproblem at tumle med. Særlig byens forsyning med let fordærlige fødevarer krævede, at der forefandtes plads til at forhandle disse varer paa, saa de hurtig kunne komme ud til forbrugerne, men ogsaa trafik- og ordensspørgsmaal, handels- og forsyningsforhold spillede ind, altsammen ting, som nok kunne forvolde et bystyre mange overvejelser og spekulationer.

Allerede i biskop Jens Krag's den 29. januar 1294 givne stadsret forbydes det købmænd at sælge deres varer fra skib eller ladebro. Handelen henvises til boderne paa torvet. Det eneste handelstorv, byen havde paa det tidspunkt, var det nuværende Gammeltorv, men dets udstrækning var da ogsaa betydelig større end nu, idet dets grænse mod øst har været den østre husrække i Skoubogade, hvor det ældste raadhus laa, og mod nord gik torvet lige til Frue Kirke og Studiestræde. Det var torvedag hver onsdag og lørdag, og handelen har jo nok givet anledning til nogen klammeri, idet man ansaa det nødvendigt at fredlyse staden disse dage, d. v. s. at slagsmaal og drab straffedes med tredobbelte straffe. (Hvorledes man har praktiseret

dette i tilfælde af dødsstraf, som jo ikke var saa ualmindelig, forlyder der ikke noget om.)

I 1422 søgte Erik af Pommern at bringe bedre orden i torvehandelen, men der var ogsaa paa dette tidspunkt skaffet flere torvepladser, blandt andet Fiske-torvet, der var en del af Tyskemannegade, som laa mellem Hyskenstræde-Klosterstræde og lille Helliggeiststræde, og i 1516 anviste Christian II de indkaldte hollændere torveplads paa Amagertorv, medens de oprindelige amagere fik anvist Vimmelskafte.

I de følgende aar kom jævnlig nye torveordninger, hvoraf den vigtigste i juli 1684, hvori det udtrykkeligt staar, at det var tilladt at handle bl.a. svin og kalve paa Gammeltorv, men derimod var det allerede 7. maj 1577 blevet forbudt at slagte øksne eller fæ ved eller i slagterboderne inde i byen, 'hvor den slemme stank fra blodet og den øvrige urenlighed, der samlede i rendestenene sammen med andet mere ubekvem, i byen, kunne foraarsage pestilens og anden sygdom, som der fast mere end andensteds her udi riget saa ofte regerede'.

Byens statholder, Christoffer Valkendorf, lod i den anledning et slagtehus opføre udenfor Vesterport, men under krigen med svenskerne i 1659 brændte det, og da man efter krigen ikke havde raad til at opføre et nyt, var man igen henvist til at lade slagterne slagte i byens slagterboder og slagtergaarde. Det varede ca. 300 aar, inden man paany fik et slagtehus i København.

Handelen med kvæg skulle som nævnt foregaa udenfor portene, og det blev, som naturligt var, udenfor

København set fra landsiden 1587 (Braunius: Theatrum urbium)

Vesterport, idet den væsentligste indfaldsvej til byen fra Syd- og Vestsjælland og dermed ogsaa fra det meste af rigets øvrige landsdele og det sydlige udland førte til denne port. Paa et af de ældste billeder, man har af København fra landsiden, nemlig det af de fleste københavnere kendte stik udfærdiget til det store billedværk Braunius: Theatrum urbium fra c. 1587, ser man byen fra Valby bakke. Man ser en vej, eller rettere en række parallelle hjulspor, og denne vej, hvis beliggenhed nærmest svarer til Gl. Kongevejs, snor sig ind til byens Vesterport, som dengang laa for enden af Vester-gade, og ad denne vej maatte al tilførsel af kvæg foregaa.

Til venstre for vejen ses en enkelt bygning, nemlig Sct. Jørgens Hospital og bag dette Sct. Jørgens Sø, men til højre for vejen findes der ingen bebyggelse udover en række stubmøller og byens galge helt ude ved Kalvebodstrand med gæstfri plads til mindst 6 delikventer. Beliggenheden var ikke saa afsides, idet stranden laa i nærheden af det sted, hvor Vesterbro-

gade nu ligger. Paa en del af dette areal ligger det nuværende Kvægtorv og Kødbyen. Alt, hvad der har haft med byens kødforsyning at gøre, har altid holdt til i kvarteret foran paa Vesterbro.

En anden væsentlig grund til, at man ønskede kreaturhandel og slagterierne udenfor voldene, var, foruden den sanitære, den trafikale, idet det efterhaanden som byens indbyggerantal voksede, blev mere og mere vanskeligt at presse trafikken gennem byens fire porte, ikke mindst Vesterport. Vanskelighederne blev jo heller ikke mindre, da portene, med undtagelse af Nørreport, om sommeren var lukket fra kl. 24 til kl. 3.30 og om vinteren til kl. 7, og der holdt da ogsaa, ifølge en beretning fra midten af forrige aarhundrede, lange rækker af bøndervogne udenfor og ventede paa, at der skulle blive aabnet. 'Nærmest porten var der kun en enkelt række af vogne, længere ude blev rækken dobbelt og paa sine steder tredobbelt, og medens de første vogne holdt inde i Ravelinen, kunne den sidste holde langt ude paa Vesterbro.'

Fra 1842 har vi følgende skildring af forholdene ved Vesterport. 'Naar man ser de strømme af mennesker, som tusinder efter tusinder ofte bølge over broerne ved Vesterport, medens de mægtige omnibusser og postvogne foruden mangfoldige af mindre befordringsmidler bane sig vej gennem den levende masse, der ængstelig maa trykke sig til siderne for ikke at blive knust under hjulene eller traadt af hestenes hove, naar man ser, hvorledes folk samles uden for porthvælvingen, der dundrer af den døende vognlarm, for at passe paa

det belejlige øjeblik, da de kunne styrte sig i det aabne fristed bag en indrullende vogn, og hvorledes de da i vild tummel med tordnende hestetrav bag efter sig vælte igennem det dunkle rum og slæbe grædende børn eller aandeløse oldinge med sig paa farten, ikke at glemme hine smaa spinkle tohjulede børnevogne, som nu er med overalt; – naar man da ser, hvorledes de, som er slupne igennem denne nød, ofte maa staa og længe vente med bekymring paa deres slægtninge og venner, som de er blevet adskilte fra i trængslen . . '

Slet saa slemt har det vel ikke været i det syttende aarhundrede, men man kan levende forestille sig vanskelighederne, som kunne opstaa ved at faa en drift kreaturer lempet gennem porten, for ikke at tale om, dersom et halmlæs satte sig fast i den snævre portaabning – det maatte vel omtrent være, som naar vore dages Langebro nægter at lade sig lukke. Det var da forøvrigt heller ikke smaa portioner hø og halm, der skulle gennem porten, da man maa huske, at foruden stort hestehold, var der et betydeligt kreaturhold i byen hos brændevinsbrænderne, for ikke at tale om den megen halm som anvendtes i sengene, og som skulle fornyes et par gange om aaret; selv kongen havde halm som underlag i sin seng, hvor mærkeligt det end lyder.

Torvehandelen med hø og halm blev da ogsaa snart, ligesom kreaturhandelen, henvist først til en plads indenfor Vesterport, og senere, dog først 1711, udenfor Vesterport, hvilken plads derfor fik navnet Halm-torvet, i 1893 ændret til Raadhuspladsen. Torvesalget

af disse varer henvistes da til det nuværende Halmtorv, hvor denne handel nu helt er ophørt.

Det kunne være fristende at omtale Halmtorvet (nu Raadhuspladsen), idet den omtale og kritik, pladsens udseende gennem tiderne har faaet, giver et ganske godt billede af datidens København.

I Politivennen 1806 hedder det: 'Denne betydelig store og siden ildebranden forskønnede plads ville vinde uendelig saavel i skønhed som i bekvemmelighed ved følgende forbedringer: 1) at man blev den stærke stank kvit, som fremstaar af det skarn, de derboende brændevinsmænds kohold foraarsage, og som virkelig gaar for vidt, 2) at pladsen fries fra det stenhuggeri, der er, saa vel som fra de mangfoldige der liggende sten.'

I 1820 synes det ikke at være blevet synderligt bedre, idet samme blad da skriver saaledes om Halmtorvet: . . . . 'synes aldrig at have været brolagt. I tørt vejr opstaar ved færdsel herover, og denne er ikke ubetydelig, en for de nærboende og forbipasserende ubehagelig støv, men i vaadt vejr, og det endog om sommæren, frembyder denne plads et væmmeligt og ufremkommeligt føre, saaledes nu, da dette skrives (den 13. maj) er den opfyldt med store vandhuller, ovenpaa hvilke gammel halm og anden urenlighed svømmer. Markedsgæsterne trasker med besværlighed i skarn omkring vognene, og disse kunne ikke komme af stedet uden at udsættes for væltning, der, naar trængslen ved portvejen opstaar, ikke sjældent indtræffer. Ved vagten holder just en rejsendes ekvi-

page, og den ankomne betragter med tilsyneladende forundring denne til de omgivende huses temmelig smukke udseende og stadens hoved-entré lidet svarende torveplads.'

I 1829 skriver samme blad: 'Der er ikke bortført et eneste læs af den megen gødning, som tvende gange ugentlig opdynges paa dette sted af de mange her torvende bønderheste, og hvilket naturligvis for de i nærheden boende medfører en usund luft, naar vinden blæser over paa husene, ikke at tale om det ubehagelige indtryk, det maa gøre paa enhver fremmed tilrejsende, som er det første sted, han nødvendigvis maa kaste sine øjne paa, naar han kommer til hovedstaden. Til lige er det til stor ulempe for de torvesøgende borgere, som for at komme til at se paa hølæssene maa vade i snavs op over fodtøjet.'

I 1831 taler man om, at pladsen er opfyldt med tomme arbejdsvogne og behængt med beboernes vask 'som er langt fra at tage sig fordelagtig ud,' og saa sent som i 1839 beklager man sig over, at forbrydere stadig skal brændemærkes og piskes paa Halm-torvet 'men det var ønskeligt, at Københavns beboere, som have en del at betale for at være saadanne, maatte være fritagne for dette sørgelige skue, og at piskning maatte vorde foretaget f.eks. i Stockhuset.'

Det lyder underligt i vore øren, at forbrydere skulle afstraffes paa dette sted, men det er vitterligt, at det ved kgl. reskript af 19. april 1780 bestemtes 'at den slags executioner for fremtiden skal ske paa den plads imellem Vesterport og Vartov.' Tidligere havde Ny-

torv været afstraffelsesstedet. Først ved forordning af 11. april 1840 ophævedes disse 'lemlæstende straffe.'

Naar man kom fra Vesterport og havde passeret Halmtorvet, havde man snart efter paa højre haand Trommesalens kvægfolde, og helt nede, hvor gaden Trommesalen nu munder ud i Vesterbrogade, laa Acciseboden, hvor accisen for det indkomne kvæg skulle erlægges. Navnet Trommesalen formenes at være opstaaet i anledning af, at markedet aabnedes og afsluttedes med trommeslag.

Første gang man hører Trommesalen omtalt er i 1671, da hofslagter Niels Olufsen, der var konsumtionsforpagter, klagede over det store underslæb, der blev begaaet med accisen, idet mange borgere opkøbte øksne og lam, som de indførte og slagtede, uden at accisen blev betalt deraf, og han tilbød derfor paa egen bekostning at indrette et almindeligt kvægtorv med tilhørende Accisebod. Dette tilbud blev modtaget, og Niels Olufsen fik kongelig bevilling paa at lade indhegne og forfærdige et fæmarked paa en plads, der skulle udvises ham dertil, saa at man herfra kunne 'forhindre al disordre derved.'

Kvægtorvet var dermed anlagt og Acciseboden blev opført.

Bagved Kvægtorvet laa en ejendom, der i tidens løb kom i nær forbindelse med torvet, og om hvilken man ogsaa anvendte navnet Trommesalen. Det var en gaard med have ud mod Farimagsvejen og med stort vænge langs Gl. Kongevej helt hen forbi nuværende Sct. Jørgens Allé.

Acciseboden ved siden af Trommesalen efter akvarel i Nationalmuseet

Omkring 1770 var en af datidens store kreaturhandlere, Jacob Weydemann, ejer af ejendommen Trommesalen, og det lykkedes ham, mod forpligtelse til at renholde kreaturfoldene, at leje Kvægtorvet af magistraten for 10 rdl. om aaret. Hans indtægter skulle bestaa i den fortjeneste, han oppebar ved at drive gæstgiveri i ejendommen, og da der efter skik og brug blev drukket godt med lidkøb eller ligkøb efter hver handel, har han sikkert haft gode indtægter.

Weydemanns efterfølger var en gæstgiver Munck, og det varede ikke længe, før han fik maget det saaledes, at han formedelst 400 rdl. fik Trommesalen til 'evindeligt og urokkelig ejendom' paa betingelse af, at han skulle forpligte sig til at vedligeholde foldene og modtage alle kreaturer, som forlangtes indsat, uden at modtage nogen betaling derfor, idet hans fortjeneste

som hidtil skulle ligge i lidkøbsdrikningen. Det var naturligvis ikke nogen helt tilfredsstillende ordning, og den blev da ogsaa gang paa gang angrebet, men ikke desto mindre sad gæstgiver Munck med sin gode næring paa Trommesalen langt op i det nittende aarhundrede. Han har jo sikkert ønsket og haabet, at der kunne indføres en fast betaling pr. kreatur, men han var jo bunden af sin foranstaaende forpligtelse, og det blev ikke ændret i hans tid, men senere kom det.

Muncks efterfølger var en kaptajn i brandkorpset, slagtermester Cort Nielsen Stauning, og i hans tid indløb der adskillige klager saavel over hans person som over Trommesalen. I en klage staar bl.a. 'Er captain Stauning berettiget til at afpresse prangere og andre, der handler paa Trommesalen, litkjøb samt til at overøse dem med pøbelagtige grovheder, naar han syntes, at de ikke give nok i skaalen.'

Naa, man maa jo erindre, at der var mange varmblodige personer indenfor det folkefærd, som færdedes i den gamle Trommesal, og tonen har været jævn og bramfri.

Stauning døde 1849 og efterfulgtes af en gæstgiver af samme navn, I. K. Stauning, og nu blev klagerne, særlig over manglende plads til kreaturerne i Trommesalen, saa alvorlige, at magistraten saa sig nødsaget til at foretage sig noget, og da man syntes, at gæstgiver Stauning lidt vel meget udnyttede Kvægtorvet til sin egen fordel og til skade for de torvesøgende, qesluttede man, at den udvidelse med ny folde, som man nu indrettede, skulle administreres for kommu-

nens regning, hvilken administration overdroges til en politibetjent paa Vesterbro formedelst 2 rdl. i maanedligt honorar.

Efter I. K. Staunings død i 1855 drev hans enke Trommesalen sammen med slagtermester Frederik Trebbien, et godt kendt navn ogsaa blandt vore dages københavnske slagtere. Han var desuden kreaturkommissionær i stor stil.

Klagerne over urenlighed og manglende plads i Trommesalen indløb dog stadig, og i 1858 blev der for første gang tale om et nyt kvægtorv, idet den overordentlige sundhedskommission henstillede til justitsministeriet, at der blev truffen foranstaltninger til opførelse af et offentligt slagtehus og i forbindelse dermed et kvægtorv i nærheden af slagtehuset.

Samtidig hermed arbejdede en komité, som Det kgl. Landhusholdningsselskab havde nedsat i samme øjemed, og arbejdet sluttede med afgivelse af et udkast til anlæg og drift af et nyt kvægtorv, idet den foreslog dette henlagt til ejendommen Enighedsværns arealer, netop der, hvor det senere blev lagt, men herom mere senere.

Efter at Trommesalen var blevet anbragt paa Vesterbro, trak efterhaanden en del af byens slagtere ogsaa herud udenfor voldene, idet slagterne af bystyret var anmodet om saa vidt muligt at holde til i byens udkanter, og her paa Vesterbro var man jo i nærheden af Trommesalen, hvor kreaturerne solgtes. Paa Vesterbrogade laa slagterierne i rad og række, medens kødet blev solgt ved boderne inde i byen. Slagterier er vel

nok lidt vel meget sagt, idet det i reglen indskrænkede sig til et portrum aaben ud til gaden med en rendesten i midten af brolægningen, hvorfra blod og urenlighed skyllede ud i gadens rendesten.

Nævnte boder inde i byen bestod af simple rød-malede træskure. Foruden paa Kødmangerstræde, nu Købmagergade, fandtes de paa Kultorvet, Graabrødretorv og ved Nikolaj, hvor de til sidst samledes og endnu huskes af gamle københavnere. Disse grimme jern-butikker blev bygget 1846, og den sidste forsvandt først 1917.

I en beretning fra 1800-1801 siges der om Vesterbrogade fra Frihedsstøtten til porten ved Frederiksberg Allé: 'Man vadede over lutter bække af blod og uhumskhed. Skulle man tro, at dette var hovedindfarten til kongen af Danmarks residensstad, den daglige vej for hoffet og for hvem, der ville besøge hoffolk, for dem som ville forfriske sig i Frederiksberg Have, ja, vejen for kongen og hans søn fra deres sommerophold (paa Frederiksberg Slot) til landets kollegier og til stedet for deres vigtige sysler.'

Ja, slemt var der paa Vesterbrogade, men inde i byen, hvor mange slagtere stadig havde deres arbejdsplads, var forholdene om muligt værre, og der klagedes stadig over stank fra slagternes virksomheder. Der er et enkelt aar, om hvilket klagerne over den usunde slagterstank særlig koncentrerer sig, ikke fordi den netop dette aar var værre end ellers, men paa grund af den kolerafrygt, som da gjorde sig gældende. Det var aaret 1831.

Trommesalen 1858 efter maleri af Carl Bogh (Bymuseet)

Bladene var fulde af gode raad mod cholera morbus. Den bekendte dr. med. Otto, der var læge ved tugt- rasp- og forbedringshuset paa Christianshavn, forfattede en afhandling om koleraen, og om hvorvidt man kunne befrygte dens udbredelse i Danmark. I Politivennen mødte da den pseudonyme 'Secretair Casper Fürchtegott Feuerstein' frem med en tak til dr. Otto for den trøst, han havde skænket ham ved sine ord om, at hin sygdom mest vilde angribe de lavere klasser. 'Støttende mig' skrev sekretæren 'paa rangforordningen af 1746 ser jeg ubekymret fremtiden i møde.'

Ifølge et gammelt forbud var det ikke tilladt at holde svin i byen, men forbudet blev gang paa gang overtraadt, og det er nogle haarrejsende historier om uren-

lighed og stank fra svinestier, der berettes om i datidens aviser.

Thomas Overskou fortæller ganske morsomt i sine erindringer (Af mit liv og min tid) om forholdene i Studiestræde, nuv. nr. 8, dengang kaldet 'Noæ Ark', hvor han boede som barn. Værten havde et svin staaende i et lille skur i den overbefolkede ejendoms gaard. Den første bombardementsnat i september 1807, blev skuret knust af et bombestykke – og nu følger hos Overskou skildringen af den mageløse scene, som man ser livagtig for sig: svinet, der hylende farer ud paa gaden, ned mod Frue Kirke, og bagefter i vild fart værten og hans pige, som mellem springende bomber indfanger det dyrebare svin og i triumf fører det tilbage til Noæ Ark.

Vi vender tilbage til slagterne paa Vesterbrogade og til den megen talen frem og tilbage om, hvad der kunne gøres for at forbedre forholdene, foreløbig med det spinkle resultat, at slagterne fik paabud om at skylle rendestenen efter hver slagting.

Man beklagede sig ogsaa over, at voksne slagterdrengene generede spadserende og kørende ved at øve sig i at smelde med lange slagterpiske. Slagterhundene var det ogsaa galt med. Disse 'bestier, som levede af raat kød', spredte skræk og rædsel blandt beboerne og andre, som passerede gaden.

Ogsaa andre ting, som slagterne dog ikke var skyld i, klages der over, saaledes var fortovene 'formelige fodangler, der forvolder gamle som unge usigelige lidelser og skomagerregninger.'

Vesterbro fik gadebelysning før nogen anden af broerne, men de lygter, hvis anskaffelse var kostet af beboerne, stod i flere vintre utændt. Det kunne være fristende at gengive en skildring fra 1820'erne, som ogsaa giver et ganske godt billede til forstaaelse af forholdene omkring Trommesalen. Vandreren er paa vej indefter. Han famler sig frem, løber panden mod træer og vandposte og træder i den med blodvand fyldte rendesten, der findes udenfor de fleste slagtergaarde. Saa dukker et lys frem, det er æblekonens. Ved konsumtionshuset sidder der en æblekone, og hun har paa sit bord en lygte, der brænder godt. Ved hjælp af den finder aftenvandreren frem gennem bommen. Men konen flytter sig efter vinden; det kan altsaa ske, at hun en aften vender sit stade, saa han ingen lys har at rette sig efter. Han maa da lege blindbuk med grøft, træer og bom ind i den lille allé og faar senere et drøjt stød mod bommen for enden af Farimagsvejen. Færdes han paa højre side af gaden, har han aldrig nogen lysvejleder, for derovre er der ingen æblekone med lygte, og dér staar der ved enden af bommen, hvor alleen overskæres af vejen til tømmerpladserne, fire afvisere som ligesaa mange anstødsstene.

At det var endnu mørkere længere ude paa broen, taler Rahbeks bakkehusgæster om ved flere lejligheder, og da man endelig i 1840 søgte om at faa lygter helt ud til Sorte Hest, blev dette andragende afslaaet med en fortræffelig motivering, idet man blot henviste til, at f. ex. Blegdamsvejen, som var langt stærkere bebygget, heller ikke havde nogen lygter.

Ja, saaledes var forholdene midt i forrige aarhundrede i kvarteret omkring Trommesalen, og alle var vist enige om, at en forandring til det bedre for saavel kreaturhandelen som slagterierne var paakrævet. Saa kom den store koleraepidemi i 1853. Den ruskede op – i hvert fald en tid – i forstaaelsen af, at hygiejniske forbedringer var nødvendige. Der blev nedsat en kommission til dette formaal, og magistraten foreslog at opføre et slagtehus, som nu var det primære, mellem det nuværende Kvægtorv og Reventlowsgade.

Herimod protesterede slagterne, idet de ankede over vejlængden, der ville være højst generende for dem (en indvending som synes at fremkomme, hver gang der skal anlægges et handelstorv) men heroverfor anførte man, at slagterne dog havde benyttet Enighedsværn, som laa i yderkanten af dette terræn, som sanlings- og forlystelsessted i mange aar, uden at der havde været klaget over afstanden, og dette argument kunne man ikke give igen paa.

Alligevel gik sagen i staa en tid. Først 1870 vedtog magistraten at købe Enighedsværn med sine c. 200 000 kvadratalen landgrund og 9 000 kvadratalen vandarealer for 84 786 rdl. for derpaa at opføre et kvægtorv. Enighedsværn var som nævnt en lystejeendom og senere forsamlingssted med skyde- og keglebaner.

Saa gik sagen atter i staa en tid, formentlig af mangel paa kapital, og fordi der skulle foretages et mægtigt opfyldningsarbejde for at hæve terrænet og udfylde de 9 000 kvadratalen af Kalvebodstrand. Opfyldningen bestod af dagrenovation, derover sand fra

den første jernbanedækning og øverste lag af blaaler, der var opmudret fra det havneløb, man havde anlagt ved Vestre Gasværk, saa det er forstaaeligt, at en kraftig fundamentering var nødvendig og stadig er det paa disse arealer. Hvor omfattende dette arbejde har været ses af kortene paa side 26 og 27.

I juni 1878 var man kommen saa langt, at bevilling til byggeriet var givet og opførelsen paabegyndt, og 28. november 1879 aabnedes det ny kvægtorv.

Noget senere aabnede Haandværkerbanken et kontor i et lokale i administrationsbygningen til højre for hovedindgangen, formentlig paa foranledning af slagterlauget og dets oldermænd, W. Juul, idet banken altid har haft en nær forbindelse med de københavnske haandværkerlaug. Bankens tilknytning til Kvægtorvet og senere Kødbyen er fortsat til den dag i dag, idet ovennævnte kontor senere ændredes til et torvekontor i Øxnehallen, som sorterede under bankens Vesterbro Afdeling, og sidst, ved Kødbyens aabning for 25 aar siden, indgik i den afdeling, som banken siden da har haft paa hjørnet af Halmtorvet og Høkerboderne, Halmtorvet 25.

Ved flytningen af Kvægtorvet fra Trommesalen fulgte kreaturkommissionærerne og hele det gamle torvs liv, stemning og tone med til de ny omgivelser, hvor traditionerne fortsattes og stadig hævdes.

Lidkøbet fulgte ogsaa med og fik husly i en bygning til venstre for hovedindgangen i Kvægtorvsrestaurationen, hvor kommissionærer og kreaturhandlere holdt til i stuen og kreaturtrækkere og karle i kælderen.

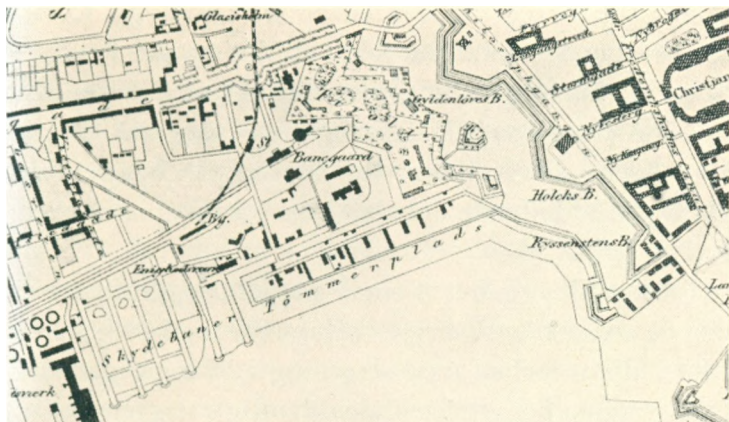
ca. 1847

ca. 1880

Disse fire udsnit af nogle kort, der findes i Stadsarkivet, viser, hvordan området mellem Sct. Jørgens Sø (i øverste venstre hjørne) og Langebro har ændret sig i den sidste halvdel af forrige århundrede, dels ved opfyldninger, dels ved sløjfningen af voldene og bastionerne. Tivoli, der aabnede i 1843, er et godt holdepunkt gennem omskiftelserne. Paa de to ældste af kortene ser

ca. 1861

1906

man, hvordan Kalvebodstrand næsten naede op til Tivolis sydlige terrain. Københavns første banegaard laa næsten paa samme sted som den nuværende, men banelinien til Roskilde gik omtrent, hvor Halmtorvet ligger nu. Fra 1864 til 1911 (den anden hovedbanegaards periode) gik jernbanelinierne nord ud af byen mellem Sct. Jørgens Sø og Peblingesø.

Paa torvedage var der en egen stemning i Kvæg-torvsrestaurationen. Der blev spillet en del kort, og bølgerne kunne gaa højt, men med sit sand paa gulvet og sine store spyttebakker og tobaksrøg saa tæt, at man kunne skære i den, var der en vis hygge i det øl- og madduftende lokale, hvor man spiste byens bedste bøl.

I 1883 tilbyggedes 3 smaa slagtehuse, de første siden de under svenskekrigen afbrændte, og i 1888 kunne man indføre forbud mod slagtning i byen og gennemføre tvungen benyttelse af de offentlige slagtehuse.

Slagterne var til at begynde med meget utilfredse med denne ordning; de følte sig, som oldermand Juul udtrykte det, 'jaget fra hus og gaard', men det varede ikke saa længe, før alle fandt sig til rette, og ingen tænkte paa, at det kunne være anderledes, og det maa ogsaa indrømmes, at det var et meget stort hygiejnisk fremskridt.

Den overdækkede Øxnehal blev først opført senere og taget i brug 28. november 1901. Ogsaa dette betød et stort fremskridt, idet kreaturerne i kolde vinterdage hidtil havde været henvist til at staa i timevis i fri luft, ofte dækket af sne, som man maatte fjerne med en kost, naar der skulle handles.

For enden af Øxnehallen var indrettet, og de findes forresten endnu, smaa kontorer til brug for kreatur-kommissionærerne. Enkelte kommissionærer, som ville spare kontorlejen, ordnede deres regnskaber paa en bænk ude i Øxnehallen, ofte med det resultat, at der blev lidt kludder i regnskaber og kassebeholdninger.

I et af disse smaa kontorer havde Haandværkerbanken i mange aar sit torvekontor. Kontoret var beskeden, c. 3 × 3 m gulvareal, og inventaret bestod af en lille smal skranke et bord og 2 stole. Lokalet opvarmedes af en gammel rusten kakkelovn, hvis den da ellers ville brænde, og luften var stram af ammoniaklugt fra de udenfor i hallen opstaldede kreaturer og blev naturligvis heller ikke bedre af det, som bragtes med ind som vedhæng ved kundernes træsko.

Pengeforsyningen, som foregik fra bankens Vesterbro Afdeling og ofte androg 6 cifrede tal i kontanter, tilførtes i hurtig march gennem Vesterbros noget skumle sidegader, men alt gik godt.

I de første 20-30 aar af Kvægtorvets historie handles alle dyrene efter skønsmæssigt anslaaet vægt; der regnedes med lispund og dalere, og dalerne er paa torvet stadig et populært udtryk for 2 kr. De slagtere, som foruden at foretage den rigtige bedømmelse af kvaliteten, bedst kunne bedømme vægten og saa faa haandslag paa handelen efter en vægt, der laa et godt stykke under den virkelige, gjorde de bedste forretninger.

Det er først i dette aarhundrede, man har indført afregning paa grundlag af vejning.

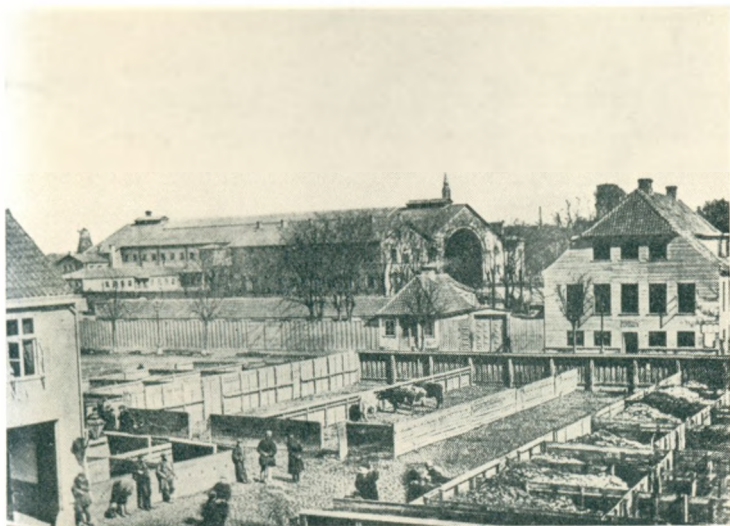
Det kunne under krigen 1914-18 ske, at nyejere af landejendomme, der var købt i afklædt stand, indfandt sig paa torvet for at købe besætning, og der fortalte et tilfælde, hvor køberen kun saa køerne forfra, fandt en, hvis hoved tilfredsstillende ham, og derefter bestilte det ønskede antal med den bestemte fordring, at som denne skulle de alle være. Det er muligt at be-

sætningen er blevet pæn, hvad hovederne angaar, om den har givet god mælk, og om den pris, der betales for den, meldes intet.

Krigen 1914-18 forøgede iøvrigt tilførslerne voldsomt, idet eksporten, særlig til Tyskland, blomstrede som aldrig før. Eksportørerne købte hele rækker 'med stokken' som det hed. Stokken bestod ofte af en bestemt legemsdel af en tyr og havde omtrent udseende og længde som en gummiknippel. En svag berøring af koens bagparti med stokken betød, at den var købt. Det hændte dog, at en lidt ældre nærsynet eksportør kasserede en hel række, men var godt tilfreds med samme kreaturer, naar han præsenteredes for dem længere oppe i Øxnehallen, hvor de, uset af ham, i mellemtiden var blevet anbragt.

Et par enkelte kendte og særprægede personligheder fra disse tider skal nævnes, som f.ex. N. P. Nielsen, ogsaa kaldt Berliner-Nielsen, eller blot Berlinereren, paa grund af at en væsentlig del af kreatur-eksporten til Berlin laa i hans hænder, og at han vist nok en periode havde bopæl i Berlin. Som storaftager var han meget estimeret paa torvet, og hans hele skikkelse og fremfærd var ogsaa som en høvdings. Han havde et enormt korpus og en tyrenakke som kronedes af en sort bowler, der altid sad godt ned i panden, og da han ludede lidt med hovedet, saa han altid paa folk fra neden og opefter. Han talte langsomt og med vægt paa hvert ord, og naar Berlinereren havde talt var ingen modsigelse mulig.

Naar han ikke var paa torvet, var han altid paa rejse

Trommesalen (nedrevet 1879). I baggrunden Københavns anden hovedbanegaard. (Før og nu).

mellem Berlin og København, og han levede sit liv i natekspres og hotelværelse.

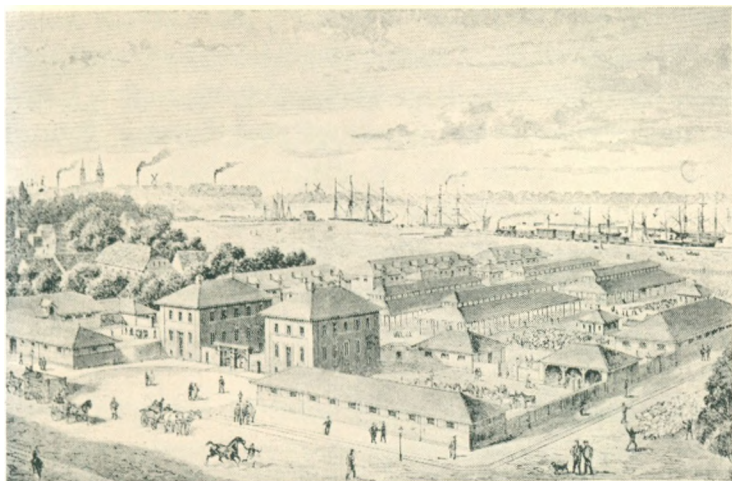
Da han blev ældre, blev han ramt af sygdom, og den, der skriver dette, har adskillige gange været tilkaldt til hans sygeværrelse paa en frederiksbergsk klinik som financierel raadgiver. Da var han en knækket mand og invalid, hvorfor han ikke forlod sit sygeværrelse – ingen skulle have medlidenhed med Berlineren eller se ham som invalid. Man fandt ham paa klinikværrelset, hvor han levede i aarevis, altid siddende i sin stol med den sorte bowler ned i panden og kufferten med hans jordiske gods under sengen som i gamle dage paa hotelværrelset, uden nogen komfort eller hygge, parat til hurtig udrykning, men denne

gang til den lange rejse, hvorfra ingen vender tilbage.

En anden særpræget personlighed var gamle P. Westergaard af firmaet P. Westergaard & Søn.

Han gik altid med en lodden skindhue med spids skygge og øreklapper, en ægte jysk hestehandlertype fra forrige aarhundrede, og naar han talte, og det gjorde han gerne og ofte – fyldtes luften i mange meters omkreds med hans uforfalskede vestjyske maal i en høj skingrende falset; han synes lige at være sprunget ud af Blichers Bindstouw. Mere moderne typer var brødrene Heinrich, Holger, William, Knud og Valentin Hansen, som oparbejdede omfattende eksportforretninger. De to sidstnævnte brødre lever endnu.

Foruden den foran beskrevne handel med kreaturer omfattede byens kødforsyning ogsaa handel med kød, og den var henvist til Gammel- og Nytorv. Det var bønderne og de saakaldte landslagtere, som drev denne handel fra aabne vogne, men de hygiejniske forhold var saa slette, at man i 1885 forbød handel med kød, røget og saltet flæsk paa Gammel- og Nytorv. Derefter maatte der kun handles med flæsk i sider, fjerkræ, æg og smør m.m.; men det varede ikke saa længe, før dette torv blev for lille, og man opførte en torvehal ved den nye godsbanegaard, Flæskehallen, som man tog i brug 1910. De omkringliggende grunde blev udlejet af kommunen til grossister og fabrikanter af pølser, leverpostej, konserver m.m., og var begyndelsen til den fødevareindustri, som i dag har et meget betydeligt omfang.

Kvægtorvet 1879 med traktørstedet Enighedsværn til venstre.
(Illustreret Tidende).

Ogsaa dette torv blev snart for trangt og uhensigtsmæssigt, og man besluttede sig til at opføre et samlet anlæg til byens forsyning med kød, flæsk og fjerkræ, populært kaldet Kødbyen, paa arealer ved Kvægtorvet og det nedlagte Vestre Gasværk, og dette anlæg blev aabnet 15. april 1934.

Byggeomkostninger og grundværdi beløb sig til 21,5 mill. kr. Naar dertil lægges den ikke afskrevne værdi af Kvægtorv og gamle slagtehuse, repræsenterer det samlede anlæg en værdi af ialt 24 mill. kr. og dækker et areal paa 154 500 m² eller 28 tdr. land.

Efter at Kødbyen var traadt i virksomhed, gik tilførslerne af levende kvæg til Kvægtorvet stadig tilbage og er nu kun en skygge af, hvad det var i gamle dage. Det meste af Kvægtorvets areal og halvdelen af Øxne-

hallen er udlejet til parkeringstorv og fragtmandschal. Staldene, hvor der i gamle dage hver torvedag stod 1000 til 3000 kreaturer, er udlejet til værksteder o.l. Paa samme maade er det gaaet med slagtehusene. Kun et ringe antal københavnske slagtere slagter selv; de allerfleste er, hvad man i gamle dage lidt foragtelig kaldte blyantslagtere. Hovedparten af det kød, som forhandles i Kødbyen kommer fra provinsslagterier og en del vender igen tilbage til provinsen, hvor det kom fra.

Der høres ikke ret meget kobrøl i Kødbyen mere, ingen stram ammoniaklugt staar nu i næsen, og ikke mange særprægede personligheder færdes her. Alle ligner hinanden i de hvide kitler. I stedet høres klapren af fjernskrivere og regnemaskiner fra eksport-firmaerne og maskinernes stille durren fra kødindustrivirksomhederne; ej heller henter høkeren sine flæskesider hjem paa en trækkevogn; skinnende dollargrin og hvidlakerede varevogne har overtaget transporten.

Det gamle Halmtorv indgik i Raadhuspladsen. Paa Trommesalens arealer opførtes bl.a. en af byens første moderne forretningsbygninger, nemlig Vesterport. Torvehandelen med fisk og grønsager m.m. er nu næsten helt fjernet fra de centrale dele af byen, og Københavns ældste torvepladser bruges fortrinsvis til parkering af biler.

Hvordan vil kvarteret omkring det nuværende Halmtorv ændre sig i løbet af de næste 25 aar?

Maaske vil der til den tid være opstaaet et nyt City

– som der har været planer fremme om – med høj bebyggelse og intensiv udnyttelse af disse arealer, som engang forekom slagterne at ligge altfor langt ude, men som nu har gode betingelser for at kunne blive en ny vestlig bykerne.

EN TORVEDAG I TYVERNE

Nogle indtryk fra Haandværkerbankens Kvægtorvskontor,
som dengang sorterede under bankens
Vesterbro Afdeling

af A. S C H M I D T

DET ER torsdag sent paa efteraaret, en ganske almindelig torsdag i tiden omkring 1920.

Kassereren paa afdelingen kommer lidt i 9 og tager straks telefonen og kalder Vester 2722, en af afdelingens største kunder blandt kreaturkommissionærerne, for at spørge, hvormange høveder der er tilført torvet denne morgen; svaret er 1350 stk., og da gennemsnitsprisen ligger paa omkring 700 kr. pr. stk., staar det hurtigt kassereren klart, at der maa rekvireres 1.000.000 kr. (der staar een million) for at klare dagen.

Det var vel nok mange penge; var det nu nødvendigt?

Ja, for dengang var der marked for levende kreaturer til eksport saavel som til slagting til byens behov, og forretningsgangen var den, at banken kontant udbetalte de checks, som kommissionærerne, der næsten alle var kunder i banken, fik som betaling fra eksportører og slagtere. Pengene sendtes saa i pengebreve til deres forskellige opkøbere ude i landet, til indkøb af dyr til næste torvedag.

Og saadan gik rouletten hver torsdag. Een undtagelse dannede dog torsdag før jul, den eneste gang om aaret, hvor tilførslerne var ringe, saa kunne andre

rigtig boltre sig paa den ledige plads, og det var postvæsenet, der i juleugen benyttede Øxnehallen til distribuering af byens julepakker, en foreteelse der gav sine udøvere rig lejlighed til at træne til diskoskastning og lignende færdigheder, men da alle pakker ikke var lige godt emballerede, kan De selv tænke Dem til resultatet.

Naa! men tilbage til vor specielle torsdag.

Kl. 11 kommer gamle Ole, altsaa ikke ham fra andespillet, men det ene af bankens daværende bude, den stoute gravalvorlige Ole Johansen, (i Nationalbanken ogsaa kaldet »monumentet«), støt og rolig efter en sindig tur paa cykel med ca. halvdelen af de bestilte penge.

Kl. 12 er tasken, en ganske almindelig, saakaldt jordemodertaske, der havde kendt bedre dage, pakket med de nødvendige penge og rekvisitter, hvoraf det allervigtigste er en stor gennemskrivningsbog, hvori de indløste checks skal skrives op i lange rækker for til slut at blive talt sammen i hovedet. I dag lyder det jo eventyrligt, men det kunne man altsaa dengang.

Kassereren og yngste mand hanker op i omtalte taske, og uden at vække særlig opmærksomhed begiver de sig over til nærmeste taxaholdeplads, og dagens færd kan begynde for alvor.

De lader sig sætte af udenfor den store gitterport ved hovedindkørslen til Kvægtorvet; porten saavel som de to bygninger, der flankerede denne, ligger der endnu, tilhøjre administrationsbygning og til venstre Kvægtorvsrestaurationen; til denne sidste er der

Fra Øxnehallen, som blev opført 1901. (Før og nu).

endnu i dag lidt tilknytning, idet en tidligere kollega residerer der som vært.

Efter at have betalt sig fra køreturen og velbeholdne at befinde sig paa stenbroen igen, hanker kassereren og hans makker atter op i tasken og begiver sig paa vej over den aabne plads foran hallen med behørig hensyntagen til diverse fire- og tobenede høveder, der krydser deres vej; endelig er de naaet indenfor hallens port, men da de skal hele hallen igennem for at komme til det lille kontor, er der rig lejlighed til at nyde turen. Larmen er enorm, fra den stopfyldte hal lyder dyrenes brølen uafbrudt, og samtidig høres de handlendes raaben og utallige haandslag, priser og bedømmelser svirrer i luften ledsaget af særdeles saftige og ikke altid

stuerene udtryk; luften er tyk af dunsterne fra de varme dyrekroppe m.m.; man er lige ved at miste vejret. Det hele virker forvirret og næsten usandsynligt. At de kan hitte ud af det? Men det gaar storartet.

Vore folk er endelig naaet frem til maalet, og der gøres straks klar til ekspedition. En times tid efter kommer gamle Ole med resten af pengene og faar de checks med, der indtil nu er indløst.

Travlheden hersker, blot en tre kunder, og kontoret er fyldt til bristepunktet, dog ind imellem bliver der tid til en gang kaffe med basser.

Kl. 4.45 pakkes sammen, men nu er tasken let; der er maaske kun ca. 20.000 tilbage; resten er en stor dyne checks.

Saa gaar det den samme vej tilbage gennem hallen, hvor nu den mest hørlige lyd er vandstraalernes fra spulingen (der skal jo gøres ordentlig rent) og maaske et enkelt lille forsagt brøl fra en ko, der ikke blev solgt. Den skammer sig maaske?

Hvis den vogn, der er bestilt til hjemturen, ikke er paa pletten, gaar turen i skarpt trav ad Viktoriagade tilbage til afdelingen, hvor der skal lukkes op igen fra 5.30 til 7.

Men hvilken mangfoldighed af typer repræsenterede ikke alle disse mennesker, der færdedes her, store og smaa mellem hinanden, nogle store af krop og smaa af aand, og omvendt, eller begge dele. Handelsmænd var de alle, og forsøg paa fup var sikkert dagligdags, men *et* var dog fælles for alle, nemlig dette, at var sidste haandslag faldet, saa var et haandslag et haand-

slag og et ord et ord. De tal, der var skrevet ned i notesbogen, var absolut afgørende, og paa dette grundlag afgjordes den pengemæssige side af sagen.

En skønne torsdag dukkede en tysk opkøber fra Berlin op paa torvet, og da der var tale om penge, blev han jo vist hen til vort lille kontor. Af sin mappe fremtog han en mindre dyngge tyske industri- og elektricitetsværksaktier og spurgte, hvor meget han kunne faa dem belaant med. Spørgsmaalet blev stillet paa et mærkeligt kaudervælsk, wieviel danske gelder kann ich bekommen, hr. direktør? Han vidste jo ikke bedre, saa jeg modsagde ham ikke, men satte ham omgaaende i forbindelse med vor daværende direktør. En konto kurant kredit af en betragtelig størrelse og en mangeaarig kunde blev resultatet.

Samme mand havde iøvrigt megen sans for humor; det frydede ham, naar yngstemanden hilste ham farvel med et – auf wienerschnitzel – saa lo han saa baade vom og dobbelthage kom i svære svingninger.

Ved siden af hallen laa 2 store slagtehus, de ligger der forresten endnu, men mellemrummet er nu overdækket og hele herligheden benyttes af fragtmadscentralen. Engang i tidernes morgen, da jeg selv var yngste mand, skulle jeg ud med en besked til en slagtermester, der efter opgivende ville være at finde i slagtehusene, men det var en meget makaber oplevelse, meget mere kvalmende end de i dag saa forkætrede tyrefægtninger; trods megen spulen var stengulvet glat og slimet af blod fra de nyslagtede endnu dampende dyrekroppe, der hang paa række og geled.

Flaanningen var i fuld gang, slagtersvendene havde store langskaftede støvler paa og var selvfølgelig godt oversprøjtede med blod.

Vore dage har jo fundet frem til mere humane og hygiejniske metoder.

Men hvem udførte, om jeg saa maa sige, det grovere arbejde med at føre dyrene fra jernbane til hallen og senere fra denne til skib, jernbane eller slagtehus. Det gjorde kvægdriverne (udtales kvajdriverne). Nu skulle man jo tro, at en kvægdriver var en kvægdriver, nær holdt, der var skam to klasser ogsaa her. Først de professionelle, der var mere eller mindre fast ansatte, og saa de mere tilfældige, ellers arbejdsløse, der her fandt sig et lille job, nok til at dække deres behov for en øl eller flere eller maaske nogle smaa sorte (knald-sort kaffe med et stort glas brændevin i).

Omkring Kvægtorvet var der dels paa Halmtorvet og dels i gaderne der støder op hertil, en vrimmel af smaa beværtninger, hvor alle, der havde deres arbejde paa torvet eller havde ærinde dertil, kunne faa deres behov for føde og væske af forskellig art tilfredsstillet. Man skulle jo ikke gerne have for langt at gaa.

Meget er forandret siden da, det meste til det bedre.

Det er ikke for at fremture med postulatet – de gode gamle dage – naar jeg, trods alle fremskridt, vil holde den tid til gode, at den var præget af en vis hygge, og at den var mindre plaget af nutidens hæsblæsende forjagethed.

TRÆK AF TORVEHANDELENS HISTORIE udsendes af
Haandværkerbanken i Kjøbenhavn, Aktieselskab, i anledning
af dens Kødby Afdelings 25 aars jubilæum i maj 1959.

Redaktion: Johannes Smith. Oplag 1500, hvoraf ingen kommer
i boghandelen. Skrift: Bell Antikva. Papir: Kunsttryk.

Trykt i Nordlundes bogtrykkeri, Kjøbenhavn.

Klicheer: Robert W. Peyrath.

